

## ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ

Z razlago tega imena so se bavili že v starem veku, od tedaj je verjetno n. pr. podatek v Etymologicum magnum 274, 44, ki meni, da je to prvotno Dionizov epitheton,  $\delta\tau\iota \ \acute{\epsilon}\nu \ \delta\iota\theta\acute{\upsilon}\rho\alpha\mu\beta\omicron\varsigma \ \acute{\alpha}\nu\tau\rho\omega \dots \ \acute{\epsilon}\tau\rho\acute{\alpha}\rho\eta!$  „Razlaga“ se razbije — kakor vse druge — ob tem, da ne upošteva dolžine vokata v  $\delta\iota$ . Aem. Luetcke, De Graecorum dithyrambis et poetis dithyrambicis (Berolini 1829, 12 s.) je poskušal razložiti dolžino v  $\delta\iota$  tako, da je besedo izvajal iz  $\delta\iota\omicron\varsigma \ \theta\rho\acute{\iota}\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$ . Wilamowitz, Herakles I<sup>1</sup> 63, op. 25 je videl v njej „göttlicher  $\theta\rho\acute{\iota}\alpha\mu\beta\omicron\varsigma = \theta\rho\acute{\iota}\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$ “;  $\delta\iota < \Delta\acute{\iota}$  bi bil isti kakor v  $\Delta\iota\pi\acute{o}\lambda\iota\alpha$ ,  $\Delta\iota\sigma\omega\tau\acute{\eta}\rho\iota\alpha$ , „koncentracijah“ iz ( $\tau\acute{\alpha}$ )  $\Delta\acute{\iota}$   $\pi\omicron\lambda\iota\epsilon\acute{\iota}$ ,  $\sigma\omega\tau\acute{\eta}\rho\iota$  ( $\iota\epsilon\rho\acute{\alpha}$ ), gl. Schwyzer I 430. Toda difiramb nima zveze z Zevsovimi kultom in  $-\theta\rho\acute{\iota}\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$  ne more biti isto kot  $\theta\rho\acute{\iota}\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$ , razen če vse priznamo za mogoče. V to kategorijo razlag spada tudi  $\delta\iota\theta\acute{\upsilon}\rho\alpha\mu\beta\omicron\varsigma < * \tau\iota\tau\upsilon\rho\text{-}\alpha\mu\beta\omicron\varsigma = (\tau\iota)\tau\upsilon\rho(\omicron)\beta\alpha\sigma\acute{\iota}\alpha = \tau\rho\alpha\gamma\omega\delta\acute{\iota}\alpha$ , kar omenja Crusius PWRE V 1204, 61 s. Zakaj naj bi bil začetni  $\tau$ - prešel v  $\delta$ - in  $-\tau\upsilon\rho$ - v  $-\theta\upsilon\rho$ -, je nejasno. In  $\tau\upsilon\rho\beta\alpha\sigma\acute{\iota}\alpha$  je evidentno izpeljanka iz  $\tau\upsilon\rho\beta\eta$  s sufiksom  $-\alpha\sigma\acute{\iota}\alpha$ , prim.  $\kappa\acute{o}\rho\beta\iota\varsigma$  —  $\kappa\omega\rho\beta\alpha\sigma\acute{\iota}\alpha$ . Druge razlage gl. v francoskem posnetku.

V  $\delta\iota\theta\acute{\upsilon}\rho\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$  vidim besedo, ki se da razložiti z grškimi jezikovnimi sredstvi. Treba jo je deliti v  $\delta\iota$ - z dolgim  $-\iota$ - +  $-\theta\upsilon\rho$ - + sufiks  $-\alpha\text{-}\mu\beta\omicron\varsigma$ .

Naj začnem s sufiksom. Zanimivo je, da pristaši mnenja, da sta beseda in sufiks  $-\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$  negrška, ne navajajo nobenih nesporno negrških besed s tem sufiksom. Če pravijo, da je n. pr. sufiks  $-\acute{o}\sigma\omicron\varsigma$  negrški in celo predgrški, se morejo sklicevati na vrsto toponimov in hidronimov iz Grčije in Male Azije, pri katerih je tudi koren nedvomno negrški. Ko gre za sufiks  $-\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$ , se zaman oziramo po takšnem gradivu. Nasprotno: v sufiksu vidijo idevr. besedo, sorodno s skr. *anga-* „ud, noga“, ki naj bi v  $\delta\iota\theta$ . pomenila „korak“. S tem je že priznано, da  $\delta\iota\theta$ . ni predgrška beseda, ampak idevr., toda negrška. Toda mnenje, da  $-\alpha\mu\beta\omicron\varsigma$  more biti prav grški sufiks, nikakor ni osamljeno. Tako vidi Specht, Dekl. 265 v besedah  $\kappa\omicron\rho\upsilon\text{-}\phi\text{-}\acute{\eta}$ ,  $\kappa\omicron\rho\upsilon\text{-}\phi\text{-}\omicron\varsigma$ ,  $\kappa\omicron\rho\upsilon\mu\beta\omicron\varsigma$   $\gamma\upsilon\nu\alpha\iota\kappa\epsilon\acute{\iota}\omicron\varsigma$ ; —  $\kappa\omicron\rho\upsilon\mu\text{-}\beta\text{-}\omicron\varsigma$  in  $\kappa\omicron\rho\upsilon\text{-}\mu\upsilon\text{-}\alpha$   $\kappa\acute{o}\sigma\mu\omicron\varsigma$   $\tau\iota\varsigma$   $\gamma\upsilon\nu\alpha\iota\kappa\epsilon\acute{\iota}\omicron\varsigma$   $\pi\epsilon\rho\iota\tau\rho\alpha\chi\acute{\eta}\lambda\iota\omicron\varsigma$  grške besede in sufikse ter ibid. op. 2 pod črto izrecno pravi: „Die Versuche in  $\kappa\omicron\rho\upsilon\phi\acute{\eta}$ ,  $\kappa\omicron\rho\upsilon\mu\beta\omicron\varsigma$ ,  $\kappa\omicron\rho\upsilon\delta\omicron\varsigma$  u. a. vorgriech. Bildungen oder vorgriech. Suffixe an idg. Wortstämmen zu sehen, überzeugen mich nicht.“ Iz  $\kappa\omicron\rho\upsilon\mu$ -

βος : κορυφή, θάμβος : τάφος in drugih primerov, ki jih našteva Schwyzer I 333 β, je vidno, kako je do tega sufiksa prišlo: Schwyzer l. c. pravi, da namesto -φ<sup>-1</sup>) stoji za vrinjenim -μ-glas -β-. Iz besed, ki so se končevale na -μβος so abstrahirali ta konec besede in tako je prišlo do sufiksa -μβος, pri čemer so prevzeli še predhodni vokal, tako da imamo -αμβος in -υμβος, prim. χιλιάμβη πο έκατόμβη (Schwyzer I 426 Zus.). Kakor moremo razložiti κόρυμβος iz grškega jezikovnega gradiva, tako ni dvoma, da je grška beseda n. pr. ἰδυμβος γελιοαστής. και τὸ σκῶμμα. ἀπὸ τῶν ἰδύμβων, ἅτινα ποιήματα ἦν ἐπὶ χλεύῃ και γέλωτι συγκείμενα. και φθὴ μακρὰ και ὑπόσκασιος. Beseda torej pomeni burkeža, zbadljivo in posmehljivo pesem. Tudi ta je sestavljena s sufiksom -υ-μβος in ravno tako spada v ljudsko umetnost kakor ditiramb v kultno; zaradi tega jo smemo imeti tudi za staro. Toda koren je grški. Theander, Eranos 15, 131 jo je izvajal iz ἰδύς . . . μεθ' ὀρμῆς („s silo, zaletom“), toda bolj jo je izvajati iz korena, ki se dobi v naslednjih glosah: ἰδίτας· ὁ βλέννος και μαρός; — ἰδή· εὐφροσύνη; — ἰθαίνειν· εὐφρονεῖν; — ἰθαραις· . . . ἰλαραις . . .; — ἰθαίνεσθαι· θερμαίνεσθαι. Boisacq s. v. ἰθαρός in Hofmann s. v. αἰῶ povesta, da gre tu za koren \*ai-dh-/\*i-dh- (tako Pokorny I 11). Zlasti pomembna je pa beseda ἰδίτας „bedak in tepec“, ki je pomenila najbrže „klovna“ ali pod. S to besedo pridemo zopet na področje ljudske burke. Pripomniti naj, da je po Theandru (l. c.) in drugih θρίαμβος v zvezi s θριάσειν· . . . ἐνδοουσίαν . . .; toda o tej besedi na drugem mestu.

Po vsem tem smemo tudi v διθ. iskati grške jezikovne elemente. Največjo težavo pri vseh dosedanjih razlagah je povzročala dolžina v δι-, toda prav ta nam pove, da imamo pred seboj koren, iz katerega je δι-νος „vrtinec“, δινέω „vrteti; intr. vrteti se (plesalci II. 18, 494)“ — tako Boisacq s. v. δίνοσ, enako Hofmann s. v. in Pokorny I 187 s. v. \*deia-/\*di- „sich schwingen, herumwirbeln (balt. und z. T. griech.) . . .“; sem spada, kar je za našo besedo važno, let. *deju*, *diêt* „plesati“ (Boisacq in Pokorny l. c.). Da je v grščini sami bil koren δι-še tvoren, nam dokazuje διφάω (z dolgim -ι-) „iščem“, gl. tu II 67. Z navedenim letonskim glagolom se v pomenu lepo ujema om. mesto iz Iliade: ὀρχηστῆρες ἐδίνεον. Zmedo je delalo dejstvo, da je v Διδυραμβογενής Anthol. Palatina 9, 524 -ι- kratek. Toda to je po LSJ tudi edino mesto in tu je metri causa, tako da ne pride v poštev; zlasti pa iz tega ne smemo sklepati, da je beseda negrška.

Ostane -θυρ-. Ta element najdemo v naslednjih glosah: ἀδυρεῦεσθαι· παίξειν. μιγνύειν. σκιρτᾶν (!); — ἀθύρματα· παίγνια; — ἀθύρει· παίξει. Boisacq s. v. ἀθύρω ima besedo še za temno, Hofmann s. v. pravi, da spada morda k θούροσ „stürmisch“,

1) Prim. Διδύραμφοσ pri Kretschmer, Vaseninschr. 152 (Glotta 27, 220).

Pokorny I 266 pa pravi: „vielleicht gr. ἀ-θύρω (ἀ- = η, ‚in‘ + \*θυρω)... (wenn ‚spielen‘ aus ‚springen‘)“. Prva navedena glosa z interpretantom σκιρτάν dokazuje, da je dvom neupravičen in da omenjene besede res spadajo k \*dheu- „stieben, wirbeln...; in heftiger, wallender Bewegung sein, auch seelisch...“ Iz tega korena je izvedeno Dionizovo ime Δύαλος, ki ga je bog imel pri Pajoncih (po Hes.) in ki ga Pokorny I 266 prevaja z „der Rasende“, in Δευάδαι· οἱ Σάτ[υρ]οι ὕπ' Ἰλλυριῶν.

Koren \*dheu- je v raznih besedah razširjen s formantom -r- (gl. Pokorny I 267), n. pr. lit. adverb *pa-dūr-mai* „mit Ungestüm, stürmisch“, shr. *durim, duriti se* „vzkipeti (duševno)“. Takšna tvorba je tudi ἀθύρω. Ditiramb je torej prvotno bil „plesoči vrtinec“, ki so ga spremljali s petjem (in preprosto glasbo). Šele sčasoma je postala glavno pesem in v tem pomenu poznamo ditiramb v zgodovinski dobi: Crusius l. c. 1205, 22 pravi o njegovi naravi, da je „Tanzlied“. Da je prvotni pomen besede διθ. bil res „plesoči vrtinec“, za to je mogoče navesti dva dokaza.

Prvi dokaz je naslednja glosa: τυρβασία· χορῶν ἀγωγὴ τις διδυραμβικῶν, ki se ujema s poročilom pri Paus. 2, 24, 7. Na tem mestu pravi, da v bližini mesta Arga Διονύσῳ... ἑορτὴν ἀγούσι καλουμένην τύρβην. Če zvežemo obe poročili, pridemo do zaključka, da τυρβασία ne more biti drugo kot τύρβη; ta zopet je iz istega korena kakor lat. *turba, turbare, turbo -inis* „vrtinec“ (Hofmann s. v. τύρβη). Za τυρβασία pa pravi Hes., da je to „neka uprizoritev ditirambskih zborov“. Torej je tu dokaz, da je z ditirambom v zvezi „vrtinec“, ki ga vidim tudi v -θύρ-.

Drugi dokaz je pa naslednji: imamo besedo, sestavljenko, ki v obeh delih natančno odgovarja sestavljenki δι-θύρ-αμβος. To je σκαλαθάρβα· τύρβη, ἀπὸ τοῦ σκαλεύειν (in σκαλεύει je po Hes.: κινεῖ, ἀναστρέφει(!), ὀρύσσει); opozarjam pa zlasti na glosa σκαλαπάζει· ῥέμβεται („vrti se“). Manj važne so glose, kjer je prvotni pomen že obledel: σκαλαθύρων· ἀκολασταίνων... in σκαλαθυράτια· σκαριφήματα; za obe prim. slov. *praska* „ogrebotina“ in „krik in vik“ (tako v Ormožu). Ker torej σκαλεύει pomeni „vrti“ in σκαλ-απάζει „vrti se“, odgovarja σκαλ- sestavljenki σκαλ-αθάρβα sestavnemu delu δι- v διθύραμβος. Drugi del besede (σκαλ-α)-θάρβ-α je pa brez dvoma isti kot v (σκαλσ)-θύρ-ων in σκαλαθυράτια. Razmerje med -θύρ- in -θαρ- je pa isto kot med σπυρίς : σπάρτον; — κύρτος : κάρταλος, σύρω : σαίρω (Schwyzer I 351 c), k čemur bi dodal še σκυρθ-άλιος : παρθ-ένος. V vseh teh primerih gre za dva refleksa sonantnega r, kakor jih najdemo tudi v drugih jezikih. Osnovna oblika za -θαρ- in -θύρ- je potemtakem \*dhyr-, čeprav bi bilo mogoče -θύρ- izvajati tudi iz \*dhu-r-.

Iz povedanega sledi, da je -θύρ- v grščini dobro izpričan, da je identičen s -θαρ- „wirbeln, stürmen“ in da je σκαλαθάρβα

prav tako „τύρβη“, kakor je τυρβασία = „χορῶν ἀγωγὴ τις διθυραμβικῶν“. Ker je ravno sufiks -αμβος dajal povod za domnevo, da je beseda δῖδ. negrška, ni brez pomena, da vsebujeta redki sufiks -b- i lat. *turba, turbo* (koren je \**tyer-/tur-* „drehen, wirbeln“, gl. Walde—Hofmann s. v.) i gr. σκαλαθάρβα. Potem ni čudno, da se pojavi tudi v διθύραμβος. — Ohranjena je tudi glosa σκαλαθάρβια ἀκηδία, kjer je pa pomen „razuzdanost“ (prim. σκαλαθύρων ἀκολασταίων . . .) obledel v pomen „lahkomiselnost, brezbržnost“.

Mesto iz Paus. 2, 24, 7 je pomembno, ker je dokaz za to, kako so ditiramb pojmovali v njegovi domovini na Peloponezu (Herodot 1, 23; Pindar Ol. 13, 18).

Če je -αμβος grški sufiks, smemo tudi za ἱαμβος iskati grško etimologijo. Sturtevant, *Class. Philology* 5, 329 (gl. Boisacq 1113) je besedo izvajal iz Hes. glose ἰαίνεσθαι διαχεῖσθαι („razveseljevati se“), misli na Ἰάμβη, ki je z nespodobno kretnjo „razveselila“ Demetro, toda s tem je slabo zadet napadalni značaj te pesniške vrste. Zato pride v poštev edino ἰαίνεται· χολοῦται, πικραίνεται („jezi se, postaja razdražen“). Ali spada ἰαίνω „segrevati h korenu \**ai-* „goreti, svetiti“ ali k \**eis-* „hitro, burno premikati; naganjati = vzpodbujati, okrepečevati“, o tem so mnenja deljena, gl. Pokorny I 11, 4 in 299, 1.

Ljubljana.

M. Grošelj.

## RÉSUMÉ

M. Grošelj: ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ

La finale -μβος est bien grecque, cf. Specht, *Dekl.* 265, note 2, et Pokorny I 547 qui fait venir lat. *columba*, -us de \**kol-on-bho-* ou \**kolumbho-* identique à κόλυμβος. Au rebours des noms de lieux et de fleuves en -σος, ceux en -μβος n'existent pas; sur Ἰαμβος ὄνομα πόλεως περὶ Τροίαν, M. Schmidt, *Adnot.* dit: „Cf. Ἀρβάνιον“ ALB. -μβ- fait donc partie du radical. -μβος a pu être abstrait comme suffixe des substantifs κόρυμβος, etc. ἰθυμβος γελιοαστής . . . „clown“ (voy. la glose complète dans le texte slovène) renferme le même thème grec que ἰθίτας ὁ βλέννος καὶ μαρός; — ἰθὴ ἐφροσύνη; — ἰθαίνεν· ἐφρονεῖν; — ἰθαράς· . . ἰλαράς· . . R. \**aidh-/idh-* (Pokorny I 11). On est donc autorisé à chercher une étymologie grecque aussi pour διθύραμβος. Le relevé des explications proposées jusqu'ici montre qu'il y a, en somme, deux courants: l'un essaie d'expliquer le mot par les moyens du vocabulaire grec, l'autre y voit un mot „égéen“. Ain i H. Petersson *IF.* 34 (1914/5), 236 ss. (après Prellwitz<sup>2</sup> s. v.) ramenait διθύραμβος à \**dhi-dhuro-s* en le reliant à δοῦρος < *dhouro-s*; pour justifier le δ- initial, il faisait venir le mot „sehr wohl au; einem nordgriechischen Dialekt“. On se demande dans quel dialecte grec *dh* aurait pu aboutir à la fois à δ- et à -θ-. Les partisans de l'autre avis (Sommer, *Griech. Lautstud.* 58 ss.; J. Charpentier *IF.* 35, 248 s.; W. Brandenstein *IF.* 54, 34 ss.) voient en -αμβος le pendant grec de skr. *anga-*

„membre, pied“ (après Fröhde BB. 21, 195), et *i-*, *θρι-*, *διθυρ-* seraient les noms des nombres „un (Charpentier) ou deux (Brandenstein), trois, et quatre“. P. Kretschmer, Glotta 27 (1939), 219 s. a relevé les côtés faibles de ces hypothèses. Pour en rester à *διθύραμβος*, le *δ-* de *διθυρ-* issu d'un \**tittur-* „quatre“ ne s'explique nullement ni l' *i-* long.

On peut analyser le mot en *δι-* „danser“ et *-θυρ-* „tourbillon“; le mot désigne donc „un tourbillon dansant“. *δι-* est la racine à *-i-* long qu'on trouve en *δι-νοσ*, *δινέω*, lett. *diēt* „danser“ (cf. Hom. Il. 18, 494 ὄρχη-στῆρες ἐδίνεον), et en *δι-φάω* „chercher“ (cf. lat. *circa* — ital. *cercare*, fr. *chercher*, voy. ZA 2, 67 et 76). La quantité brève de *-i-* en *Διθύραμβος* Anth. Pal. 9, 524 est due à la raison du mètre et ne peut décider de l'origine du mot.

Pour *-θυρ-*, on s'en remettra au témoignage des gloses ἀθυροῦσθαι παίζειν, μυθῶσειν, σκιρτᾶν; — ἀθύρατα· παίγνια; — ἀθύροι· παίζω. ἀθυρ-remonte à *á-* intens. et à \**dh[u]* (ou \**dhu-r-*) de R. \**dheu-er-* (Pokorny I 266) „wirbeln, stürmen“).

Le dithyrambe aurait donc été à l'origine la foule ou le chœur qui exécutait la danse rituelle en l'honneur de Dionysos, et ce n'était que plus tard que le mot a reçu le sens de *chant*, qui à l'origine n'était qu'accessoire.

Cette analyse linguistique et la conception du dithyrambe primitif proposée peuvent être corroborées par les faits suivants:

1° La glose d'Hés. *τροβάσια· χορῶν ἀγωγή τις διθύραμβικῶν* correspond à la notice de Paus. 2, 24, 7 *Διονύσαι δὲ καὶ ἐορτήν ἄγουσι καλομένην τέρβην*. Les deux données prouvent que le trait caractéristique de la fête étaient les chœurs auxquels la fête devait son nom: *τέρβη* répond à lat. *turba, turbāre, turbō -inis* (R. \**tuer-/\*tur-* „drehen, wirbeln“, voy. Hofmann s. v.). Ce parallèle recommande de voir en *-θυρ-* la dite racine \**dheu-er-* „wirbeln, stürmen“.

2° Il y a un composé qui répond mot-à-mot à *διθύραμβος*. c'est *σκαλαθάρβα· τέρβη*. *σκαλ-* s'explique par *σκαλαπάζειν ῥέμβεται* (et *σκαλεῖαι· κινεῖ· ἀναστρέφει· ὀρῶσει*; — *σκαλ-α-θύρ-ων· ἀκολασταίων*...; — et *σκαλα-θύρματα· σκαριφήματα*; pour la filière sémantique de cette glose-ci, on peut citer slov. *praska* „égratignure; tumulte, vacarme“). *σκαλ-* est donc équivalent à *δι-* de *διθύραμβος*. Et *-α-θαρ-β-* reproduit *-θυρ-αμβ-*: on ramènera *-θαρ-* et *-θυρ-* à \**dh[u]* par \**θ[F]αρ-* et \**θ[F]υρ-* (ou *-θυρ-* à \**dhu-r-*, cf. lit. *padūrmii* adv. „mit Ungestüm, stürmisch“, Pokorny I 267). Pour *β* > *αρ, υρ*, on consultera Schwyzer I 351.

3° La glose sans *σ-*: *Καλάθαρβα· παροιμία* Hemsterh.; *παροιμία* cod.) se rapporte nettement à l'ivresse qui est du domaine de Dionysos.

Il n'y a pas de doute possible sur l'identité de *σκαλαθαρ-* avec *σκαλαθυρ-*. L'apophonie prouve qu'il s'agit d'éléments grecs bien attestés. On ne se refusera donc pas à voir le même élément en *δι-θύρ-αμβος*. Enfin, *σκαλαθάρβα· τέρβη* combiné avec *τροβάσια· χορῶν... διθύραμβικῶν*, prouve suffisamment que *διθύραμβος* est *τέρβη*.

Pour expliquer *ιαμβος*, on parlera non pas de la glose *ιαίνεσθαι· διαχέεισθαι* (Sturtevant, Class. Philol. 5, 329, cité d'après Boisacq p. 1113) qui n'explique que le sourire de Déméter provoqué par *Ίαμβη*, mais de *ιαίνεαι· χολοῦται, πικραίνεται*. Ce rapprochement rend parfaitement compte des *agentia verba Lycamben*.

1) Pokorny, l. c., en fait dériver *ἀθύρω* „spiele...“... „(wenn ‚spielen‘ aus ‚springen“)“. La première des trois gloses citées satisfait à cette condition.